

Оповіді про чудеса у літературній спадщині Петра Могили

Важливу роль у пропаганді та утвердженні християнства відігравали чудеса. «Ті чудеса, на які посилаються християни, почались у дуже давні часи, серед народу, що здавався людям античності таємничим: він мав послідовну історію, від створення світу і далі, згідно з якою божественний промисел завжди творив чудеса – спочатку для юдеїв, а потім для християн» [1, с. 285].

Чудеса сприяли збереженню осягнутої і відчутної сакральності, котра могла розчинятися в повсякденному житті, звідки «лише зрідка, лише час від часу поставала через трепетне переживання чуда» [2, с. 169].

Сакральне тісно пов'язане із символікою, яка пронизує середньовічне життя на всіх рівнях – від вишуканої екзегези до ритуалів лицарської посвяти та проголошення анафема. Символічний смисл має «віра в чудеса і знамення, магічна співвіднесеність речі та її господаря, розуміння людської спільноти як єдності живих та мертвих, відсутність відчутної дистанції між людиною і природою, вияви спіритизму, коли, наприклад, молитва піднімає богомольця над землею...» [3, с. 24].

Християнська церква послідовно культивувала чудо як форму трансцендентного зв'язку людини і божественної сили: «Існувало глибоке переконання, що Бог відповідає на молитви своїм чудесним втручанням» [4, с. 349]. У християнському вченні природа чудес однозначно пояснювалася і виводилася од Бога: «Чудеса суть діла, які не можуть бути зроблені ні силою, ні мистецтвом людським, а тільки всемогутньою силою Божою» [5, с. 696]. Окрім того, на переконання богословів, чудеса якраз і підтверджують існування Бога: «Чудеса свідчать про те, що Бог є, Він всемогутній, всесильний, всюдисущий. І часто чудо буває останнім поштовхом, який приводить людину до істинної, повної, на все подальше життя віри в Бога» [6, с. 3].

У першій половині XVII ст., коли українська православна церква опинилася перед загрозою витіснення войовничим католицизмом, коли внаслідок певних соціально-історичних причин похитнулася віра у православні духовні цінності, на перший план у творчих писаннях діячів церкви виходить потреба зміцнення віри, для чого і згодилися розповіді про чудеса, які мали б на емоційному рівні укріпити дух українців. Цим можна пояснити звернення до оповідей про чудеса знакової постаті в українській історії та культурі тих часів – Петра Могили.

Могила Петро (1596 – 1647) – церковний, культурно-освітній діяч, письменник. За походженням із Волощини (нині Молдова), освіту здобував у Львові, у європейських університетах. У 1628 р. став архімандритом Києво-Печерської лаври. Сприяв об'єднанню братської і лаврської шкіл у колегію, названу на його честь Києво-Могилянською. Зумів створити науковий, освітній, культурний, літературний осередок, з якого вийшло багато видатних людей, зокрема письменників. Спільно з богословами Лаври написав «Требник», «Катехізіс», «Літос». Автор теологічно-літературних творів «Євангеліє учительне» (1616), «Анфологіон» (1636), «Євхологіон» (1646), численних проповідей, що увійшли до «Служебника». У рукописному збірнику першої половини XVII ст. виявлено «Сказання про чудесні і визначні явища в православній церкві», написані Петром Могилою протягом 1628 – 1630 рр., як свідчать зауваження у тексті. Ці оповідки переклав Валерій Шевчук сучасною українською мовою і видрукував у другій книзі «Слова многоцінного» [7, с. 79 – 136].

Перше, що привертає увагу в цих оповідках, то це уведення чудесних сюжетів у контекст тогочасного церковного, монастирського побуту, географії (найчастіше згадуються Київ, Волинь, Галичина), реальних історичних імен, реальної історії перших десятиліть XVII віку.

Однак ірраціональний статус чуда проявляється в усіх тих сюжетах, які почерпнуті з реального життя (здебільшого почуті автором від різних осіб і записані для повчання). На відміну від чудес, оприявнених у літературних творах ранішого часу, у «Сказаннях» Петра Могили чудеса мають тісний зв'язок з конкретним історичним буттям православних, сакральне межує з буденним, а стосунок до чуда мають люди з конкретними іменами і своїм життєвим досвідом.

Найпомітнішим компонентом оповідей про чудеса є молитва – як один із основних чинників чуда. Частіше за все молитва уздоровлює тих, хто згрішив і набув тяжкої хвороби. Так сталося з київським писарем Василем Вороничем, котрий спокусився нахабно відняти у Межигірського монастиря озеро і привласнити його (як це нагадує сучасних українських можновладців!). Він заборонив ченцям ловити в озері рибу, приставив до нього своїх сторожів, які проганяли монахів. «Коли зловлю інока з вашого монастиря, то як злодія повелю повісити», – пригрозив писар. Ченцям нічого не залишилося як молитися за покарання «ласого ворога». І Бог його покарав, бо незабаром до ченців прийшла звістка про раптову і тяжку хворобу Воронича. Той збагнув, що согрішив проти монастиря, почав каятися і просити в ігумена прощення, «повернув озеро, а сітки

свої і харч, привезений для рибарів, монастиреві подарував» [7, с. 84]. Проте це не допомогло: спочатку він був у біснуванні, по тому його охопила гарячка, після чого позбувся розуму і помер. «Написав же це, – підсумовує автор – щоб побачили всі, котрі озлоблюють іноків, рабів Божих, адже швидко творить Бог (за євангельським своїм правдивим свідченням) відомсту» [7, с. 84]. Крім того, Петро Могила запевняє у достовірності чуда, зауважуючи, що він чув про нього «від багатьох достовірних свідків», а митрополит київський Йов Борецький «був самовидцем того чуда».

В інших оповідках про чудеса, вміщених у «Сказаннях», молитва також накликає на грішників хворобу (віра у сугестивну силу слова), внаслідок чого Господь карає непослушних, котрі своїми діями ніби накликають на себе біду, як це сталося, наприклад, із сотником «лядського війська» Павлом Павловським, який «увійшов до святої печери святого отця нашого Теодосія [у Києво-Печерський монастир], огуджуючи святі тіла, наругу чинячи і плюючи на них» [7, с. 130]. Вийшовши з печери, сотник – о чудо! – втратив свідомість, а потім сім днів не їв і не пив, день і ніч волав зі стогонами, а на восьмий день помер. Автор, роздумуючи про цей випадок, не тільки наголошує на святості і чудодійній силі нетлінних мошей печерського монастиря, а й дорікає тим, хто зневажає православну віру (сотник вочевидь був католиком). Таким чином у цій оповідці, як і в низці інших, відображено протистояння православних і католиків, що було знаковим для того часу. Зокрема, коли почало «множитися злочестиве відступництво, зване унія», уніатські владики вдавалися до насильного відбирання на свою користь православних храмів. Один із таких уніатів, Анастасій Крупецький, захопив церкву у Перемишлі, але незабаром захворів і помер, як і «слюсар», котрий виламував двері у православному храмі. Така ж тема розробляється і в оповіданні, яке перекладач умовно назвав «Сон черниці Костчанки»: і тут уніатів та єзуїтів попереджує дівича про нещастя, якщо вони не повернуть православним захоплений храм. Розповідь має новелістичну форму і динамічний сюжет, до якого уведено віщий сон (видіння). А треба сказати, що й раніше сон був композиційним засобом і смисловим чинником у переказах про чудеса, тому тут використовується цілком закономірно – як своєрідний літературний прийом.

Провідний мотив оповідок про чудеса – порушення Божих заповідей веде до біди. Ці порушення виявляються по різному: зневажання мошей святих, зневага до ікон, порушення посту, наруга над святинями. Виправлення вини (часто це уздоровлення) відбувається не лише завдяки молитві, а й за фактом перебування у стінах Києво-Печерського монастиря [7, с. 98]. Нерідко вину (гріх) виправити неможливо, і порушник гине, що трактується також як чудо – отже, гріх був надто тяжкий. На гріх людей штовхає, на переконання автора, нечистий дух, від якого або можна звільнитися у чудесний спосіб (молитвою, покаанням, тобто завдяки вербальній магії), або не звільнитися ніколи, в чому бачиться суворість Божого суду.

Часто чинниками чудесних перетворень (а кульмінаційним моментом чуда якраз і є перетворення, несподівана зміна, незвичайний поворот) є певні речі, предмети, які у розповіді про чудо набувають сакрального змісту і значення. Наприклад, такою є ікона, незвичайність (чудесність) якої постає із того, що вона єдина вціліла, коли було зруйновано церкву. Її незнищенність і чудотворність проявилася у тому, що вона відкидала від себе лихих людей, котрі хотіли її знищити [7, с. 89 – 90]. В одній із оповідок чудесним є монастирське вино, яке було принесене аж на Волинь одному хворому священникові від самого архімандрита Єлисея Плетенецького. Помолившись Пречистій Богородиці, той священник випив півгорця за раз і заснув. «Минула так одна година, встав, одягся в ризи й почав ходити» [7, с. 120]. А чудесне зцілення біснுவатого відбулося у Печерській церкві за допомогою змазування очей мирром: «Після закінчення богородичої пісні встав здоровий і відтоді зцілювався та й пішов додому, славлячи Бога та святу Богородицю» [7, с. 119].

Перебування у храмі чи в монастирі, як свідчать деякі оповідки у «Сказаннях», є передумовою чуда, зокрема чудесного зцілення, як це сталося із лікарем [7, с. 115], новонародженим малям [7, с. 127], бездітним подружжям [7, с. 129], утоплеником [7, с. 133]. Різноманітність життєвих ситуацій і людських типів тут має підкреслити усемогутність чуда, яке від Бога, яке є проявом Божої волі. У такому контексті не повинні викликати сумнів такі картини, які зображені в одному з оповідань: «Коли ж вони молилися, один із них, не витерпівши подивився на нього [пустельника Григорія] й побачив, що він не на землі стоїть, але на повітрі, маючи простерті руки до неба, і уздрів, що стопи його вище їхніх колін у повітрі стояли» [7, с. 117].

Здійснення чуда (завдяки молитві, певним священним чи освяченим предметам) веде не тільки до зцілення, а й часом до порятунку, як це бачимо в оповіданні про чудесне врятування землекопа, якого засипало землею, коли лагодили старовинний земляний вал навколо міста. Богуслав Родишевський, який розповів про цю пригоду Петрові Могилі, був дуже цим вражений, тому почав молитися пресвятій Богородиці Печерській (віддавна у цьому монастирі була церква святої Богородиці з чудотворною іконою в ній). І незабаром (через дві години) прийшов до нього хлопець, який повідомив, що того засипаного землею чоловіка відкопали, і він виявився живим, що було потрактоване оповідачем як чудо воскресіння мертвого дивовижною силою Діви Марії.

Ця ж сила допомогла врятувати «доброго коня», якого купив Родишевський. Кінь несподівано занедужав, тож господар ревно помолився Богородиці. «По тому півчверті години не минуло, прийшов старший коннох і каже: – Не печалься, пане, уже кінь устав здоровий, і їсть, і нічого вже йому!» [7, с. 102].

У кожному сказанні, викладеному Петром Могилою, як правило, є пояснення, чому він розповів ту чи іншу історію, але всі вони зводяться до єдиного наміру: «Написав це в літо 1629, місяця жовтня, 2, на славу Бога, що предивно діє і в наших днях святими угодниками своїми. Йому ж належить усіляка слава, честь і поклоніння навіки» [7, с. 105].

«Сказання» Петра Могилы – це не лише літературно оброблені розповіді про чудеса, а й цікава історична інформація про буття України на межі 20 – 30-х років XVII ст.

Література

1. Рассел Б. Історія західної філософії / Бертран Рассел. – К. : Основи, 1995. – 759 с.
2. Хейзинга Й. Осень Средневековья / Йохан Хейзинга; перевод Д.В. Сильвестрова. – М. : Наука, 1989. – 543 с.
3. Гуревич А.Я. Категории средневековой культуры / А.Я. Гуревич. – М. : Искусство, 1990. – 366 с.
4. Лінч Д. Середньовічна церква: Коротка історія / Джозеф Лінч\$ пер. з англ В. Шовкун. – К. : Основи, 1994. – 492 с.
5. Полная популярная иллюстрированная библейская энциклопедия. – М. : Астрель, 2000. – 720 с.
6. Чудеса в православии: сб. рассказов о чудесах / сост. священник Владимир Емеличев. – М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2002. – 895 с.
7. Могила Петро. Сказання про чудесні і визначні явища в православній церкві / Петро Могила // Слово многоцінне. Хрестоматія української літератури, створеної різними мовами в епоху Ренесансу та Бароко XV – XVIII ст. : у 4-х кн. – К. : Аконт, 2002 – . – Кн. 2 : Література високого бароко (1632 – 1709 рік). – 2002. – С. 79 – 136.